

'Gevaarlijk drukwerk', uitzonderlijk fraaie jubileumuitgave

'Een cel is maar twee meter lang en nauw twee meter breed, wel kleiner nog is het stuk grond dat ik nu nog niet weet maar waar ik naamloos rusten zal, mijn makkers bovendien wij waren achttien in getal geen zal den avond zien.'

Het gedicht De Achttien

Dooden, waarvan hierboven de eerste strofe, was de allereerste clandestiene uitgave van de grootste Nederlandse uitgeverij van ondergronds drukwerk,

De Bezige Bij. Over de

totstandkoming van De Achttien Dooden bestaan veel

misverstanden. Zelfs in een jubileumuitgave van De Bezige

Bij onder redactie van

grondlegger Lubberhuizen stond

in 1984 dat Jan Campert het beroemde gedicht in 1941

schreef in gevangenschap.

Daarentegen schreef Campert

het beroemde gedicht

vermoedelijk nadat hij in het

illegale Het Parool op 9 april

1941 las over de executie van

achttien verzetstrijders, vijftien

leden van de Geuzengroep en

drie februaristakers.

KEES HAAK

Onder meer aan de hand van de eerste druk van De Achttien Dooden beschrijft dr. Hans Renders in 'Gevaarlijk drukwerk' de ideologische signatuur en de geschiedenis van De Bezige Bij tijdens en kort na de oorlog. Het is een uitzonderlijk mooi boek geworden, dat

uniek beeldmateriaal bevat en schitterend werd vormgegeven door ontwerper Piet Schreuders c.s. In facsimile herdrukt staan voor het eerst alle tijdens de bezetting uitgegeven rijmprenten, spreuken, plaquettes, plaatwerken in een en dezelfde uitgave. De ingewikkelde drukgeschiedenis van de rijmprent De Achttien kreeg extra aandacht in woord en beeld.

Met de verschijning van het boek zet De Bezige Bij haar diamanten jubileum gepaste luister bij. Renders schetst in zijn boek de rol die de politiek speelde in de opbouw van het literaire fonds van deze uitgeverij tijdens de eerste jaren van haar bestaan.

Voorschotje op biografie

Renders noemt Jan Campert 'de Anne Frank onder de verzetsdichters'. Campert overleed in gevangenschap, in concentratiekamp Neuengamme. Dat hij zou zijn gefusilleerd, zoals verschillende bronnen meedelen, noemt Renders 'incorrect'. "Formeel werd longontsteking genoemd als doodsoorzaak, maar juist is te stellen dat hij is bezweken", licht Renders desgevraagd toe.

Mogelijk lezen we daar meer over in de biografie van Jan Campert waaraan Renders deze zomer de laatste hand legt. In 'Gevaarlijk drukwerk' neemt Renders mogelijk al een voorschotje op deze biografie die in november aanstaande verschijnt, eveneens bij De Bezige Bij. Zo verhaalt hij hoe Remco Campert, de zoon van Jan Campert, aan koning Wilhelmina werd voorgesteld toen zij kort na de oorlog uitgeverij De Bezige Bij met een bezoek vernieuwde. Hij was 17 jaar en de koningin vroeg hem: 'Jongeman, jij gaat zeker in het voetspoor van je vader treden'. Remco

DE ACHTTIEN DOODEN

Een cel is maar twee meter lang en nauw twee meter breed, wel kleiner nog is het stuk grond dat ik nu nog niet weet, maar waar ik naamloos rusten zal, mijn makkers bovendien wij waren achttien in getal geen zal den avond zien.

O heilichheid van lucht en land van Hollands vroege kust eens door den vijand overmand, vond ik geen uur meer rust, wat kan een man, oprecht en trouw, nog doen in zulk een tijd? Hij kust zijn kind, hij kust zijn vrouw en strijkt den sijden senjd.

Ik wist de wak die ik begon een taak van moeien zwaar, maar 't hart dat het niet laten kon schuwde rummer het gevaar: het weer hoe eenmaal in dit land die vrubed werd geerd, voordat een vloek toe schermenhand het anders heeft begeerd, voordat die eeden breekt en brakt het miselijk stuk bezond en Hollands landen brenenvalt en brandschar wren grond, voordat die aanspraak maakt op eer en zulk germaansch genef, een land dwong onder zijn beheer en plunderte als een dief.

De rattenvanger van Berlijn pipte nu zijn melodie, zoo waar als ik straks dood zal zijn, die jefste niet meer zie en niet meer breken zal het brood noch slapen mag met haar-verwerp al war hij bedt of bood, de sluwe vogelaar.

Gadenkt, die deze woorden leest, mijn makkers in den nood en die hen nastaan 't allermeest in hunnen rampspoed groot, zooals ook wij hebben gedacht aan egen land en volk er komt een dag na elke nacht, voorbij trekt se're wolk.

Ik zie hoe 't eerste morgenlicht door 't hooge venster draakt mijn God, maak mij het sterven licht en zoo ik heb gefaald, gelijk een elk wel falen kan, schenk mij dan 't uw genef, opdat ik haenga als een man als ik voor de loopen sta.

JAN CAMPERT

'De Achttien Dooden' met tekeningen van Coen van Hart (pseudoniem van Fedde Weidema), eerste druk.

dacht: in de dood. En antwoordde: 'Liever niet, majesteit.'

Moffenspiegel

De meest bekende oorlogsuitgave van De Bezige Bij is Moffenspiegel. Renders besteedt aan dit 'platenboek' extra aandacht omdat de maker ervan, reclame-tekenaar Karel Links, veel voor de illegale Bij getekend heeft en omdat hij tegelijk zo onbekend is gebleven. De beperkte aandacht van historici voor grafisch verzet is des te opvallender, omdat juist Nederland een lange traditie op dat terrein heeft.

Links was ook meestervervalser als er weer eens persoonsbewij-

zen nodig waren. Hij vervalste met eenvoudige middelen ongeveer vierhonderd persoonsbewijzen, allemaal van mensen uit het verzet. Renders beschrijft hoe Links via een Haagse boekbinder, die veel illegaal drukwerk deed, in contact kwam met De Bezige Bij. En zo kwam hij te tekenen voor de Moffenspiegel, maar daar bleef het niet bij. Hij hielp ook met drukken, dat wil zeggen 'fietsen voor de stroom, 's nachts, want die was afgesloten.'

Bibliografie

In het laatste hoofdstuk van 'Gevaarlijk drukwerk'. Een

Moffenspiegel. Een boekje over Adolf de Eerste (en de laatste) en zijn trawanten, 1944. 13,7 x 19,2 cm. 40 blz.

bibliografie van De Bezige Bij in de jaren 1943-1945 neemt Renders het ondergrondse fonds nog eens onder de loep. Hij leunt daarbij sterk op wat Dirk de Jong eerder deed in 'Het vrije boek in onvrije tijd; bibliografie van illegale en clandestiene bellettrie', maar Renders vult aan, corrigeert en bepleit een gewijzigde herdruk van het werk van Dirk de Jong. Om opnames te maken van alle herdrukte materiaal reisde Renders binnen- en buitenland af. Het meeste vond hij in de privé-collectie van Rut Matthijssen, vervalser voor De

Bezige Bij vanaf het eerste uur. Aan het slot spreekt de auteur van 'Gevaarlijk drukwerk' de hoop uit dat zijn bibliografie bijdraagt aan het bewustzijn dat het nog aanwezige oorlogsdrukwerk met hand en tand moet worden beschermd. Renders, verbonden aan de Rijksuniversiteit Groningen en boekenrecensent voor Het Parool en Vrij Nederland, schreef eerder de biografie van Jan Hanlo.

Biografie Instituut

De Letterenfakulteit van deze universiteit krijgt binnenkort

een Biografie Instituut met Renders als directeur. Het instituut gaat ondersteuning bieden aan de vervaardiging van biografieën die zich onderscheiden van het populaire specimen binnen het genre. Het Biografie Instituut wil onderzoek doen op diverse niveaus: onderzoek naar bronnen, naar narratieve vormen en sociaal-culturele context en streeft naar theoretische publicaties betreffende het genre biografie. De biografie heeft zich ontwikkeld tot een academisch genre, maar zonder dat de theorievorming daarmee gelijke tred hield.

Hans Renders

Het nieuwe instituut denkt aan projecten die kunnen worden gelieerd aan de onderzoeksterreinen 'sociaal-democratie', 'journalistiek' en 'uitgeverij in de twintigste eeuw'. Het thema 'de verwevenheid van journalistiek en literatuur' is bijvoorbeeld een onderwerp voor onderzoek. Lange tijd begon en eindigde onderzoek naar de journalistiek met onderzoek naar de politieke cultuur. De inhoud van de krant zou sterk beïnvloed zijn door de dwarsverbanden tussen politiek en journalistiek. Steeds meer wordt echter duidelijk, dat de geschreven pers al eeuwenlang ook een invloedrijke alliantie met literatuur en literaire studies heeft. Via de biografische methode kan, zo verwacht directeur Renders, meer zicht op dit onderwerp worden verkregen. Dat is temeer van belang omdat voor het genre biografie vanuit de universitaire wereld steeds meer aandacht is: getuige het toenemende aantal biografieën dat als dissertatie verschijnt, ook in het buitenland. Maar een Biografie Instituut, dat de biografie als een academisch specialisme van goed doordachte fundamente kan voorzien, was er tot nu toe nog niet. De vestiging aan de Groningse Letterenfakulteit is voor minstens vijf jaar financieel mogelijk gemaakt dankzij de Stichting Democratie en Media (voorheen Stichting Het Parool).

'Gevaarlijk drukwerk'. Een vrije uitgeverij in oorlogstijd, 34,90 euro. ISBN 90 234 1430 6.